

ÇANAKKALE SAVAŞLARI SIRASINDA OSMANLI HÜKÜMETİ'Nİ VE PADİŞAHI İSTANBUL'DAN TAŞIMA PLANLARI

Mustafa SELÇUK*

ÖZET

İtilâf Devletleri, Çanakkale savaşlarında Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak ve İstanbul'u ele geçirmek için Donanma ve Hava Kuvvetleri'nden oluşan filolarıyla İstanbul'u tehdit etmiş ve bombalamışlardır. Savaş süresince meydana gelen tahribatlar ve Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Savaş esnasında Başkent İstanbul'un maruz kaldığı tehlikeleri ortaya koymak için arşiv belgelerini ve dönemin gazetelerini ana malzeme olarak kullanmak suretiyle özgün bir çalışma yapmayı amaç edindik.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Çanakkale Savaşı, Osmanlı, İtilaf Devletleri, Donanma.

THE MOVING PLANS OF OTTOMAN GOVERNMENT AND OTTOMAN SULTAN FROM İSTANBUL DURING THE GALLIPOLI WARS

ABSTRACT

The Allied Powers threatened and bombed İstanbul with their Navy and Air Forces in the Gallipoli Campaign in order to disqualify The Ottoman Empire from the war and capture İstanbul. The destructions during the war and the precautions taken by The Ottoman Empire are the main issues in this study. We have aimed at making an original study for bringing to light the dangers that İstanbul, the capital city, faced during the war by utilizing the archival documents and the newspapers of that time as our basic reference resources.

Key Words: İstanbul, The Gallipoli Campaign, Ottoman, The Allied Powers, Navy.

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

Giriş

Tarih boyunca medeniyetlerin beşiği olan İstanbul, kuruluşundan bugüne birçok tehlike ile karşı karşıya kalmıştır; yangın, deprem, salgın hastalıkları gibi afetler yanında savaşlar ve kuşatmalar yüzünden şehir, kültürel ve mimari yapısından çok şey kaybetmiştir. 1877–1878 Osmanlı- Rus harbinde, Rusların Yeşilköy’e kadar gelmesi, daha sonra Balkan Savaşları’nda Bulgarların Çatalca’ya kadar ilerlemesi¹ İstanbul halkına ve Osmanlı Hükümeti’ne zor anlar yaşattırıştır². Balkan Savaşları yıllarında yaşananları özetledikten sonra çalışmamızın asıl konusu olan Çanakkale Savaşları (Deniz Harekâtı) sırasında boğazın geçilme tehlikesi karşısında başkent İstanbul’da alınan tedbirler ve savunma hazırlıkları hakkında arşiv belgeleri doğrultusunda daha ayrıntılı ve orijinal bilgiler vermek bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

I. Dünya Savaşı’ndan önce de başkentın taşınması gündeme gelmesi ve aynı zamanda Balkan Savaşları’nın İstanbul’da oluşturduğu tedirginlik açısından bu dönemle ilgili bazı bilgiler vermekte fayda vardır.

I. Balkan Savaşı’nın başlamasıyla Osmanlı Devleti’nin Doğu Cephesindeki Orduları, Bulgarlar karşısında kısa zamanda bozguna uğramış ve Çatalca’ya kadar geri çekilmişlerdir³. Bulgarların kısa zamanda İstanbul önlerine kadar gelmesi, onları başkente çok yaklaştırmıştır. Top seslerinin şehir merkezinden duyulmaya başlaması⁴, Osmanlı Devleti’ni ve yabancı devlet elçilerini telaşa sevk etmiştir. Acil tedbirler alınması kararlaştırılmış ve ilk önce Padişah’ın ve Hükümet’in Anadolu’ya, Bursa’ya taşınması meselesi Meclis-i Vükelâda görüşülmüş ancak Sultan Reşad’ın bu teklifi kabul etmemesi üzerine taşınma işi gerçekleşmemiştir⁵. Bu arada yabancı devletlere ait elçiler, Hükümet’in başkentte önlem alması için Hariciye Nezaretine baskı yapıyorlardı. Meclis-i Vükelâ kararıyla “*Dersaadette bazı tedbirler ibtidar kılınması için*” Dahiliye Nazırı’nın riyasetinde 2 Kasım 1912 de bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır⁶. Meclis-i Vükelâ, komisyonun aldı-

¹ Bulgarların Marmara Sahilleri’ne kadar ulaşıp yerli halktan erzak, saman ve ot temin etmesi ile ilgili Dahiliye Siyasi (DH.SYS) katalogunda ciddi evrak mevcuttur, ayrıntılı bilgi için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.SYS. 112-19/34-1, DH.SYS. 112-19/34-2.

² İstanbul’da yaşananlar için bkz. Wilhelm Feldman, *İstanbul’da Savaş Günleri*, İstanbul, Selis Kitaplar, 2004, s. 63.

³ Cevdet Küçük, “Balkan Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.V, İstanbul,1992, s.24.

⁴ Wilhelm Feldman, *a.g.e.*, s. 63-65.

⁵ Y.Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.II, K.II, 3.bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.63.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)* 170/69.

ğı kararları ertesi gün açıklamıştır. Komisyon kararları içerisinde yer alan konu başlıkları şunlardır: “İstanbul’a gelen göçmenlerin sağlık durumları, Terkos suyunun Muhafazası, Polis Müdür-ü Umumisi’nin Vali’nin emrine girmesi, herhangi bir karışıklık çıktığı takdirde elçilik, banka, hastane ve mekteplerin korunması hususunda tedbirlerin alınması.”⁷

Yabancı devlet elçileri, alınan bu tedbirleri yeterli görmeyip Osmanlı Devleti’nin iznini almadan bir oldu bittiye getirerek 17/18 Kasım gecesi (1912) İstanbul Limanı’nda demirli duran yabancı savaş gemilerinden karaya asker çıkarılmasını sağlamıştır⁸. 2250 kişilik kuvvet şehirde heyecana sebep olmuştur. Yabancı askerler, elçilik binalarına, bankalara, hastane ve mekteplere yerleştirildiler⁹. Osmanlı Devleti askerlerin taşkınlıklarından dolayı halkın galeyana gelmesi ihtimaline karşı “zuhuru muhtemel bulunan vekayiden İstanbul Muhafızlığınca mesuliyet kabul edilmiyeceğini” bildirmiştir.¹⁰

Alınacak tedbirler doğrultusunda Başkumandanlık Vekâleti, İstanbul dahilindeki istasyon ve iskelelerde casusluk yapmak isteyen bazı kimselerin mevcudiyetinden ve Balkan Hükümetleri sefarethanelerine mensup memurların “tecessüsâtta” bulduklarına dair istihbarat olduğundan bahisle bu gibi kimselerin “kıt’ât-ı askeriyye” yaklaşmalarının önlenmesini Polis Müdür-ü Umumisi, Jandarma Kumandanlığı, Üsküdar Mutasarrıflığı, Bakırköy Kaymakamlığı ve Çatalca Mutasarrıflığı gibi yetkililere tebliğ edilmesini 14 Ocak 1912 tarihli tezkire ile İstanbul Valisi’nden istemiştir¹¹. Osmanlı Devleti sadece şehir merkezinde değil Çatalca’ya kadar gelmiş bulunan Bulgarlara karşı şehrin vilayet sınırlarında da çeşitli tedbirler almıştır. İstanbul etrafında bir müdafaa hattı tesis ve Boğazlar takviye edilmiştir. Çatalca’da son müdafaa hattı¹² oluşturularak Karargah-ı Umumi’nin izni dışında Çatalca taraflarına bütün geçişler durdurulmuştur.¹³ Hatta bölge, bu civarda bulunan bazı zararlı (Rum ve Bulgar çeteleri gibi) unsurlardan arındırılmıştır.¹⁴ Osmanlı Devleti’nin güvenlik ve asayiş birim-

⁷ 3 Kasım 1912 tarihli Meclis-i Vükelâ kararları için bkz. **BOA, MV. 170/73.**

⁸ **BOA, MV. 171/33, Bayur, a.g.e., C.II, K.II, s.124.**

⁹ **Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, Balkan Harbi, C.II, I. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Yay., 1993 s.171.**

¹⁰ **BOA, MV. 171/33.**

¹¹ **BOA, DH.SYS. 112-6 /6-2 Lef. 2.**

¹² **BOA, MV. 178/55.**

¹³ **BOA, DH.SYS. 112-7A/7-68 Lef. 1.**

¹⁴ **BOA, MV. 178/55, BOA. BEO., nu.308407,309014, 315354.**

leri birçok önlem almasına rağmen Marmara kıyılarına kadar gelen ve hatta bazı iskele ve limanları işgal eden Bulgar Ordusu'na karşı bölgede yaşayan Gayrimüslim halkın yardımlarını engelleyememiştir. Balkan Devletleri'nin kendi aralarında tekrar savaşa başlamasıyla İstanbul, işgal tehlikesinden kurtulmuştur. İstanbul için asıl büyük tehlike ise Çanakkale Savaşları sırasında meydana gelmiştir.

İngilizlerin Cephe Açma Düşünceleri

Osmanlı Devleti, daha I. Dünya Savaşı'na girmeden önce İngilizler, Çanakkale Boğazı ile yakından ilgileniyorlardı. Çanakkale Boğazı'nın donanmayla zorlanarak geçilmesi düşüncesi I. Dünya Savaşı sırasında aceleyle düşünümlüp uygulanmış basit bir plan değildir. 1906, 1907 ve 1911'de böyle bir hareketin risklerini ve başarı şansını tartışan ayrıntılı İngiliz raporları vardır¹⁵. I. Dünya Savaşı başlamadan önce İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener ve Deniz Kuvvetleri Bakanı W. Churchill arasında boğazlar üzerinde bir cephe açmak konusunda tafsilatlı fikir alışverişi gerçekleşmiştir.

Balkan Savaşları'ndan perişan bir vaziyette çıkan Türk Ordusu'nun mukavemet gösteremeyeceğini, Boğazlardan kolayca geçerek donanmanın Osmanlı Devleti'ni ilk hamlede saf dışı bırakacağını düşünen W. Churchill, İstanbul'u kolayca alacağını düşünmüştür¹⁶. Çanakkale'de yeni bir cephe açma fikrinin en büyük savunucusu olan W. Churchill'in görüşleri şu şekilde özetlenebilir; "Osmanlı Devleti güçsüzdür. İstanbul son yıllarda siyasal ayaklanmalara sahne olmuştur. Jön Türkler denetimi ellerinde tutuyor gibi görünseler de donanmanın Sarayburnu'nda gözükmeleriyle her şey değişebilir. Osmanlı'nın sadece iki tane cephane fabrikası vardır. Her ikisi de kıyıda, denizden yapılacak atışlarla fabrikalar, Harbiye Nezareti ve Galata Köprüsü vurulabilir, İstanbul, Osmanlı Devleti'nin tüm iktisadi, siyasi ve askeri faaliyetlerin merkezidir. İstanbul'un düşüşü bir anlamda Osmanlı Devleti'nin yıkılışı demektir."¹⁷

İtilaf devletlerinin niyetlerini Osmanlı Devleti'nin Roma Ateşemiliteri, şu şekilde özetlemiştir.

¹⁵ Mete Tuncoku, **Çanakkale 1915 Buzdağının Altı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002, s.106.

¹⁶ Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi -I**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. 2002, s.88.

¹⁷ Zekeriyâ Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", **DİA** C.VIII, İstanbul, 1993, s.206, Alan Moorhead, **Gelibolu**, Çev. A. Cevat Akkoyunlu, 5.bs., Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2004, s.34.

“... İngilizler, Çanakkale’yi zabt ve İstanbul’u işgal ile bizi sulha mecbur etmek veya bu olmazsa bile uzun müddet harp edemeyecek bir hale getirebilmek ümidindedirler, onlar Boğazlara karşı olan harekâtıyla Mısır tarrazunu da akîm bırakabileceklerini zannediyorlar, diğer yandan Rusya’da yorgunluk âsârı ve ahâlîde harbin aleyhine bir cereyan uyandığından Boğazlar Meselesi’ni meydana çıkarmak ile Ruslara senelerden beri intizar eyledikleri âmâl-i milliyelerinin bu harp neticesinde kuvveden fiile çıkacağı hissini verip harbi onlarca popüler kılma düşünölmüştür.”¹⁸

Gerek Çanakkale Savaşları devam ederken, gerekse savaş bittikten sonra görüşlerini açıklayan devlet adamlarının beyanlarından ve İstanbul için alınan tedbirlerden anlıyoruz ki; insan gücü ve harp teknikleri açısından farklı bir yeri olan Çanakkale Savaşları’nın temel amacı Osmanlı Devleti’nin kalbi olan başkent İstanbul’a ulaşmak ve Osmanlı Devletini savaş dışı bırakıp barışa zorlamaktır.¹⁹

İtilâf Devletleri, 19. yüzyıldan beri ortaya attıkları “Şark Meselesi”ni kendi sömürgecilik planları doğrultusunda çözüme kavuşturmayı düşünmüşlerdir.²⁰ Avrupalı Devletlerin düşüncelerini Napolyon, “*Büyük soru temel olarak değişmez İstanbul’a kim hâkim olacaktır*” sözleriyle özetlemektedir.²¹

İngilizler ve Fransızların Çanakkale Seferi için hazırlıklara başlamaları Osmanlı tarafından dikkatle takip edilmişti. Düşman donanmasının bütün hazırlıklarını yapıp boğazın girişine doğru yaklaşması ve Ocak-Şubat-Mart aylarında harekâtın kesin yapılacağına dair bilgilerin genel karargâha ulaşması, Osmanlı yöneticilerini ciddi endişelendirmiştir. Çünkü Çanakkale Cephesi genel merkeze oldukça yakın ve düşman donanmasının nihai amacı, Marmara’ya girip İstanbul’u kontrol altına almak olduğundan Başkentteki savaş hazırlıkları hızlandırılmış ve seferberlik ile beraber sıkıyönetim de sertleştirilmiştir.

İstanbul Halkı’nın Durumu

İstanbul halkı ise savaşın ağır şartlarıyla mücadele etmeye başlamış, Çanakkale ve İstanbul Boğazları’nın kapalı olmasından dolayı İstanbul’un

¹⁸ Başkumandanlık Vekâletine gönderilen 14 Nisan 1915 tarihli tahrirat için bkz; **BOA. DH. EUM VRK**, 25/8.

¹⁹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.1, Ankara, T.İ.B. Kültür Yayınları, , 1994, s.113.

²⁰ Ö. Osman Umar, “Çanakkale Savaşı’nın Önemi ve Sonuçları”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S.15, İstanbul, 1998, s.2.

²¹ Ellis A., Bartlett, **Çanakkale Gerçeği**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2005, s.21.

her çeşit ihtiyacının karşılanması zorlaştığı için kıtlık ve açlık başlamıştı²². Halk bir yandan kıtlıkla mücadele ederken diğer yandan da düşman donanmasının Marmara'ya girmesinin endişesini taşıyordu. Yetkili makamlarca halka bilgi verilmese de İstanbul halkı gelişmelerden tehlikenin şiddetini sezebilmiştir. Gün geçtikçe artan askeri hareketlenme; İstanbul'u korumakla görevli II. Orduya bağlı V. Kolordu kumandanı Fevzi Paşa'nın Beykoz, Göztepe, Fenerbahçe-Caddebostan gibi sahil merkezlerinde aldığı tertibatlardan, yaptığı teftişlerden ve mevzilenmelerden İstanbul'un savunulması adına ciddi bir hareketlenme olduğu anlaşılmaktadır²³. Yine I. Ordu Kumandanı Liman Von Sanders'in, düşman filosunun boğazı zorlayarak geçme ihtimaline karşı Ayastefanos – Sarayburnu arası sahil şeridi ile Asya yakası kıyılarına ve Adalara birçok bataryalar yerleştirmesi gibi tedbirleri²⁴ ve Boğaz içindeki Osmanlı Donanması'nın faaliyetini halkın fark etmemesi mümkün değildi. Yine İstanbul'da ve adalarda başlayan tahliyeden dolayı halkın tedirginliği artmıştır²⁵. Ayrıca Beyoğlu tarafında yoğun olarak yaşayan gayrimüslimlerin tahrik edici davranışları halkı huzursuz ediyordu²⁶. İstanbul halkının panik içinde olduğuna dair dış temsilciliklerden Hariciye Nezaretine gönderilen uyarı yazıları mevcuttur. Bu bilgiler şu şekildedir:

Roma Sefiri Nabi Bey'in 4 Ocak 1915 tarihli telgrafında payitahtın Bursa'ya taşınması konusunun Dersaadet'te büyük bir korkuya sebep olacağı ve Mısır Harekâtı'ndan vazgeçme fikrinin Roma basınında yer aldığı ve bunların sefaret tarafından tekzip edildiği bildirilmiştir²⁷. Mart ayı içerisinde Lozan'dan Cevdet Bey; “*Ecnebi gazetelerde İstanbul'da bir panikten bahsediyorlar*” demiştir.²⁸

Çanakkale Savaşları devam ederken İstanbul'da bulunan devlet adamları ve o günleri yaşayan insanlar anılarında İstanbul'daki durumu yansıta-

²² E.Ziya.Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s.437.

²³ Bu gelişmeleri gün gün izlemek için bkz. Nilüfer Hatemi, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.299-328.

²⁴ Liman V. Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, Çev. M.Ş.Yazman, İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968, s.66.

²⁵ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, C.1, İstanbul, Nehir Yayınları, 1992, s.239.

²⁶ İngilizler İstanbul'a girdiklerinde kullanmak üzere para bile hazırlayıp Rumlara vermişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **BOA. HR. MA.**, 1140/88'den nakleden **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, Ankara, 2005. s. 255-256.

²⁷ **BOA. DH. EUM**, 5.şb. 7/57.

²⁸ **BOA. DH. EUM. KLH**. 5/24.

cak çok kısıtlı bilgiler vermişlerdir²⁹. Bunun yanında tarafsız devletlerin İstanbul'da görevlerini devam ettiren büyükelçileri ise daha ayrıntılı bilgiler vermişlerdir³⁰. Özellikle Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau, zaman zaman objektiflikten uzaklaşsa da anılarında ayrıntılı bilgi vermiştir.³¹

Meclis-i Mebusân başkanı Halil Bey 1 Mart 1915 tarihli kapanış konuşmasında, düşman donanmasının boğazları geçme ihtimali olmadığını geçse bile ordunun her türlü tedbiri aldığını belirtmiştir³². Savaş başlamadan önce Çanakkale istihkâmlarını teftiş eden Enver Paşa, Almanya'da yayınlanan bir gazeteye verdiği röportajda, boğazın geçilemeyeceğini, boğazı müdafaaya memur askerlerin *“hayatlarını topları başında feda etmeye hazır bulunan ve bu an-ı mesûdun hulûlüne şiddetle intizar etmekte”* olduklarını belirtmiştir³³. Enver Paşa, Gelibolu Yarımadası'nın tamamen boşaltılmasından sonra Meclis-i Mebusân ve Meclis-i Ayan'dan yaptığı konuşmalar da o günlere atıfda bulunarak şöyle diyordu. *“Ordu hemen herhalde birçok noksan malzemesiyle beraber düşmanımızın savletine karşı koyacağına ümitvar idim hamdolsun o ümidimizde aldanmamış olduğumuzu ahval ispat etti”* diyerek müttefik filonun boğazdan geçmesine imkân olmadığını hem savaş devam ederken hem de zaferle sonuçlandığında belirtmiştir.³⁴

Savaşın şiddetlendiği günlerde Çanakkale Cephesi'nden resmi bir haber gelmeyince söylentiler başlamıştır. İnsanlar Sarayburnu'ndan her an düşman donanmasını beklemeye başlamışlardır³⁵. Şehirde endişenin artması üzerine Başkumandanlık Vekâleti, Çanakkale'ye yapılan ilk bombardımandan sonra

²⁹ Örnekleme gerekirse dönemin Dahiliye Nazırı Talat Paşa, anılarında bu konuya hiç değinmemiştir. Bkz. **Talat Paşa'nın Anıları**, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

³⁰ Amerikan elçisi ve yardımcısının anıları için bkz, Henry Morgenthau, **Ambassador Morgenthau's Story**, New York, 1918, Lewis Eintein, Inside Constantinople, **A Diplomatist's Diary During the Dardanelles Expedition, April- September, 1915**, Londra, 1917, Hollanda Elçisinin hazırladığı raporlar için bkz, Erik J. Zürcher, **Savaş Devrim ve Uluslaşma**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.27-44.

³¹ Y. Hikmet Bayur, Amerikan elçisinin Türk düşmanı olduğunu belirtmiştir. Y. Hikmet Bayur, **a.g.e.**, C.III/2, s.72. Erik J. Zürcher, **a.g.e.**, s.30.

³² Y.Hikmet Bayur,**a.g.e.**, C.III/II, s.74.

³³ Enver Paşa'nın **Frankfurter Zeitung Gazetesi** Muhabirine verdiği röportajın özeti için bkz. **İkdam**, No:6482 (22 Şubat 1330) 7 Mart 1915.

³⁴ Enver Paşa'nın Meclisi Ayan konuşması için bkz., **Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC.)**, C.1,Devre:3, İçtima Senesi 2, 28 Kanun-u Evvel 1331 (10 Ocak 1916), TBMM basımevi 1990, s.300-304 aynı gündeki Meclis-i Mebusan görüşmesinin metni için bkz. **İkdam** No.6893, 11 Kanun-i Sani 1916,

³⁵ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.62, Nejat Gülen, **Şanlı Bahriyemiz, Türk Bahriyesinin 200 Yıllık Tarihi (1773-1973)**, 2. Baskı, Kastaş Yay. İstanbul, 2001, s.270.

Polis Müdürüne “Çanakkale’nin harici istikâmâtını tekrar bombardımanına başlanmıştır. Hâlihazır vaziyette hiçbir tehlike yoktur. Enver Paşa hazretleri yarın sabahtan itibaren İstanbul’dadır.” diye rapor vermiştir.³⁶

Yabancılar “İstanbul’da tam bir ümitsizlik havasından ve Boğaz’da beklenen misafirden” bahsederken Osmanlı yöneticileri ise kamuoyuna bir şey sızdırmayıp hep sükûnet telkin etmiştir. Tehlikenin büyük bir kısmının bittiği Nisan ayında Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, bir Bulgar gazetesine şöyle röportaj vermiştir. “Memleketin her tarafında sükûnet hükümfermadır. İstanbul hayatı evvelki gibi hal-i tabiiyesinde cereyan ediyor. İstanbul bugün Avrupa’nın en sakin şehridir, vaziyet-i askeriyemiz fevkalade iyidir.”³⁷ Talat Bey’in açıklamalarından “durumu kontrol altına almak” çabası olduğunu anlıyoruz.

Çanakkale Savaşı devam ettiği süre içerisinde İstanbul’u olumsuz etkileyecek her türlü bilgi, haber çok sıkı sansüre tabi tutulmuştur.³⁸ Türk yöneticiler, İstanbul halkının neler yaşadığı hakkında kesinlikle konuşmaktan çekinmişlerdir. Bu durum diğer cepheler için de büyük oranda geçerlidir. Ancak kara savaşlarının sonucunda İtilâf Askerleri’nin tamamen çekilmesiyle, ülkede durumun normal olduğuna dair beyanat verilmiştir. Türk kaynaklarının sessizliğinin aksine yabancı kaynaklar daha serbest davranmışlardır. Özellikle Gayrimüslim vatandaşlara uygulanan politikaları anlatırken İstanbul hayatından da kesitler vermişlerdir.³⁹

Kanaatimize göre, İstanbul halkı da düşman donanmasının Marmara’ya girmesi ihtimali karşısında yöneticilerle birlikte ciddi endişe duymuştur. Bu kanaatimizi Üsküdar Mutasarrıfı S. Kani Bey’in şu sözleri teyid etmektedir: “Hükümet içerideki telaşını kimseye sezdirmemek için mümkün olduğu kadar dışlerini sıkıyordu. Biz de aldığımız talimata tevfikân muntkamız dâhilinde düşman donanmasının geçmesine imkân olamayacağına dair bol bol teminat veriyorduk.”⁴⁰

İstanbul’un maruz kaldığı bu tehlike karşısında, dış güçlerin beklediği bir ayaklanma olmamıştır. Devlet yöneticileri tarafından tüm tedirginlikle-

³⁶ 19/20 Şubat tarihli verilen rapor için bkz. **BOA. DH. EUM.**, 3.şb., 4/4.

³⁷ **İkdam**, Nr.6528, 22 Nisan 1915.

³⁸ Başkumandanlık Vekâleti daha savaş başlamadan 7 Ağustos 1914 tarihli “talimatname” yayınlarak basın üzerinde sıkı bir sansürü uygulamaya koymuştur, bkz. **İkdam**, Nr.6272, **Tanin**, Nr.202, **Tasvi-i Efkâr**, Nr.1161, 25 Temmuz 1330 (7 Ağustos 1914)

³⁹ **İstanbul 1914-1923**, Haz. Stefanos Yerasimos, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, Alan Moorehead, **a.g.e.** s.35-41, Henry Morgenthau, **Ambassador Morgenthau’s Story**, New York, 1918, s. 61.

⁴⁰ Süleyman Kani İrtem, **Meşrutiyetten Mütarekeye (1909- 1918)**, (Haz. O.S.Kocahanoğlu), Temel Yay., İstanbul, 2004, s.619.

re rağmen şehri savunmak için Meclis-i Vükelâ'da her türlü askeri, ekonomik ve sosyal tedbir alınmıştır. Şehrin savunulması konusunda en güzel davranışı Beylerbeyi Sarayı'nda acı dolu günler geçiren II. Abdülhamit sergilemiştir. Kendisinin Padişahla beraber Anadolu'ya götürülmesi teklif edildiğinde; İstanbul'dan ayrılmayacağını ve Sultan Reşat'ın da İstanbul'dan ayrılmamasını tavsiye etmiştir⁴¹. İstanbul'un en kötü şartlar altında bile müdafaa edilmesi açısından hükümete önemli bir destek olmuştur.

İstanbul'un Müdafaası İçin Alınan Askeri Tedbirler

İstanbul ve Boğazların savunmasından I. ve II. Ordulara bağlı 6 kolordu sorumluydu. Birinci Ordu dört kolordudan kurulmuş olup, Liman Von Sanders'in komutasında idi. Kolordu bölgeleri İstanbul, Edirne, Gelibolu ile Bandırma-Balıkesir'di. Ordunun görevi, Bulgaristan'dan gelecek bir harekâtı önlemek ve İstanbul'u korumaktı.

II. Ordu, 2 kolordudan oluşmakta ve Cemal Paşa'nın (daha sonra Vehip Paşa) komutasında idi. Kolordular Üsküdar ile Karadeniz dolaylarında mevzilenmişti. II. Ordunun görevi Anadolu yakasını ve İstanbul Boğazı'nı korumaktı.⁴²

İstanbul'un, her türlü ihtimale karşı savunulması düşünülmüş ve gerekli önlemler alınmıştır. I. Ordu Kumandanı Limon Von Sanders Paşa'nın aldığı tedbirler İstanbul'un özellikle Çanakkale'nin geçilmesi halinde savunulacağını göstermektedir. Düşman filosunun İstanbul önünde uzun süre oyalanması için Yeşilköy'den Sarayburnu'na kadar olan sahil şeridi ile Asya kıyısı ve Adalar'a çeşitli bataryalar yerleştirilmişti. Bunların çapraz ateşiyle düşman filosunun şehre yaklaşması engellenecekti.

Marmara sahillerinde seyyar müfrezeler görevlendirilmiş ve yeni komutan Vehip Paşa'nın kumandanlığındaki II. Ordu Karadeniz tarafının savunması için yine sahillerde mevzilenmişti. Ayrıca donanma bünyesinde bulunan Yavuz, Midilli ve diğer savaş gemileri de hazır bekletilmişti⁴³. Marmara'daki Adalar'dan insanlar tahliye edilip, sahillere siperler kazılmış ve sahil şeritlerinde karartma uygulanmıştır.⁴⁴

⁴¹ A. Fuat Türkeldi, **Görüp İştiklerim**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1951, s.131.

⁴² E. Ziya Karal **a.g.e.**, s. 408.

⁴³ Liman Sanders, **a.g.e.**, s.66, Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, C.IX, s.436-7, S.Kani İrtem, **a.g.e.**, s.613.

⁴⁴ Yahya Kemal Beyatlı, **Siyasi ve Edebi Portreler**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1999 s. 85, Nejat Gülen, **Şanlı Bahriyemiz, Türk Bahriyesinin 200 Yıllık Tarihçesi 1773-1973**, Kastaş Yayınları, 2001, 2. baskı, s. 298.

İstanbul sahillerinde yapılan tahkimat ve ordunun konuşlanması hakkında II. Orduya bağlı V. Kolordu'nun kumandanı olan Fevzi Paşa'nın tuttuğu notlardan İstanbul için yapılan hazırlıkları gün gün takip etmek mümkündür. Aralık 1914 itibaren tatbikatlar, gözetleme postaları faaliyete başlamıştı. Ocak ve Şubat aylarında teftişler ve yeni teşkilatlanmalar artmıştır.

Özellikle, Göztepe, Dudullu, Beykoz, Fenerbahçe, Bostancı gibi semtlerde askeri hareketlenme had safhadadır. Askere aralıksız tatbikat yaptırılmaktaydı. Örneğin, 7 Şubat 1915 Pazar günü Harbiye Nazırı Enver Paşa ve II. Ordu Kumandanı'nın da hazır bulunduğu ortamda 38. ve 46. Alaylar karşılıklı manevra yapmışlardı.⁴⁵

19 Şubat 1915'te 2 alay Fenerbahçe-Bostancı arasına yerleşmiştir, 3 Mart günü 14. Fırka (Tümen) Kartal'a geçmiştir. 4 Mart günü II. Ordu Karargâhı Fırka Kumandanlarıyla toplanarak durum değerlendirmesi yapmıştır. Mart ayı boyunca da teftiş ve manevralar devam etmiştir, 18 Mart büyük saldırısından sonra Nisan ayı itibariyle İstanbul'daki bazı birlikler Çanakkale Cephesi'ne kaydırılmıştır⁴⁶. Osmanlı Yönetimi Çanakkale'nin geçilmesi halinde İstanbul'u savunmak için hazırlıklarını yapmış ve İstanbul Boğazı'na Karadeniz'den gelecek saldırıya karşı da tedbirini almıştır.

Yönetimin Tek Elde Toplanması

İngiltere'de Çanakkale'de bir cephe açma tartışmaları hızla devam ederken Dâhiliye Nezareti, düşman donanmasının bombardımanına maruz kalma tehlikesi bulunan İstanbul'un korunması hususunda mevcut mahalli teşkilatın yeterli olmadığını işaret ederek, bazı tedbirlerin alınması için 6 Ocak 1915 tarihinde Meclis-i Vükelâ'ya başvurmuştur. Konu aynı gün gündeme alınarak İstanbul'un korunmasına yardımcı olmak üzere alınacak genel önlemler kararlaştırılmıştır.⁴⁷

İstanbul Vilayetinde asayiş ve emniyeti sağlamak, Belediye hizmetlerini görmek ve halkın iâşesini temin etmek için; Dersaadet (merkez İstanbul) Beyoğlu ve Üsküdar mutasarrıfları olmak üzere Payitaht üç idari kısma ayrılmıştır. Bu birimlerin başında mutasarrıflar ve İstanbul Polis Müdürü görev yapacaktır. Bu esnada İstanbul Polis Müdürü, Vali sıfatıyla olağanüstü durumu yönetecek, muhtemel saldırı esnasında ordu kumandanı, mülki idar-

⁴⁵ Nilüfer Hatemi, *a.g.e.*, C.1, s.304.

⁴⁶ Nilüfer Hatemi, *a.g.e.*, C.1, s.313.

⁴⁷ 06 Ocak 1915 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı için bkz; **BOA. MV.** 195-134, 19 Safer 1333.

reci ve diğer yerel yöneticiler Vali'nin emri altında çalışacaklardır. Hazırlık aşamasında ordunun işini kolaylaştırmak için her türlü kolaylık sağlanacaktır. Düşman donanması İstanbul'da görüneceği ana kadar alınacak tertibatlar ve bunların değerlendirilmesi Dâhiliye Nezareti'ne bildirilecekti. 1915 Ocak ayı içerisinde İstanbul Polis Müdürü Bedri Bey; merkez İstanbul'un idarecisi, Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbolat Bey; Beyoğlu kısmının ve Beyoğlu Mutasarrıfı Kani Bey de Üsküdar kısmının mutasarrıfı olarak göreve başlaması kararlaştırılmıştır. Hükümet'in Eskişehir'e tahliyesi esnasında Anadolu ile bağlantıyı da sağlayacak olan Üsküdar Mutasarrıfı Kani Bey, o günleri daha sonra anılarında şöyle anlatır:

“Bedri, İsmail Canbulat Beyler’le ben düşman donanması İstanbul önünde görüneceği ana kadar alınacak tertibatı aramızda müzakere ve Dâhiliye Nazırı Talat Bey’e arz edecektik. Donanma Boğazı geçtiği haberrinden sonra üçümüzde muntkalarımızda zaruri bir birbirimizle irtibatsız olarak çalışacaktık. Heyeti Vükelaca verilen karar ile üçümüz de ordunun işini kolaylaştırmak için muntkalarımızda ciheti askeriye ile sıkı münasebette bulunacaktık. Bugünlerde halkın iaşesi ve âsayaşın muhafazası en mühim ve mesuli’yetli işimiz olacaktı. Her muntkada birer iaşe komisyonu teşkil edilmişti. Üsküdar’da hükümet konağında bir odada yatıp kalkmaya başladım. İstanbul tarafından kalan ailemi haftada yalnız bir gece görmeye mezun bulunuyordum. İşe giriştim.”⁴⁸

Bu idari teşkilatlanma yanında daha sonra hükümet, şehrin çeşitli ihtiyaçlarına kullanılmak üzere Vali'nin emrine örtülü ödenekten 3.500 lira (Osmanlı Lirası) verilmesini kararlaştırmıştı.⁴⁹

Müttefik Filo'nun şehre yaklaşmasıyla bombalanma ihtimali çok yüksek olan Harbiye, Bahriye Nezareti, Cephane Fabrikaları gibi askeri binalar, Postahane, Tren İstasyonu, yabancı elçilikler ve diğer önemli kamu binaları tespit edilmiş ve bu binaların korunması için çalışmalar yapılmıştır.⁵⁰

Savaşın İstanbul'a sıçraması halinde en önemli konulardan biri olan iaşe için de bazı çalışmalar yapılmıştı. Mesela, Süleyman Kâni Bey, Üsküdar'ın 15 gün kadar sürecek bir saldırıya dayanması için iaşe depolamak istemiştir. Ancak bu sağlanamamıştır. Çünkü şehirde fırınlara günlük ekmek ihtiyacı kadar un verilmekte, gerisi ordunun elinde bulunmaktadır. Başku-

⁴⁸ Süleyman Kani İrtem, a.g.e., s.614.

⁴⁹ Mahrem yazısıyla verilen ödenek için bkz. BOA. MV. 196-129.

⁵⁰ Alan Moorhead, a.g.e., s.64.

mandanlıktan istediği un talebi, geri çevrilmiş, Şehremaneti'nin bu sorunu çözmesi istenmiştir. Askeri tedbirler yanında İstanbul'un yönetim ve asayiş için de gerekli tedbirler alınmıştır.

Hükümet'in ve Padişahın Anadolu'ya Taşınması Düşünceleri

İstanbul'un savunulmasına karar verilmiş⁵¹ olmasına ve bir takım askeri hazırlıklar yerine getirilmiş olmasına rağmen Devlet Başkanı'nın ve merkezi yönetimin korunması adına geçici olarak hükümetin ve Padişah'ın da Anadolu'da daha güvenli olan bir yere taşınması düşünülmüştür. Hükümet'in taşınması meselesi daha önceki 93 Harbi ve Balkan Savaşları zamanında da tartışılmıştı, Edirne, Bursa, Gelibolu ismi geçen ve düşünülen şehirlerdi.⁵²

İstanbul'un işgali halinde Osmanlı Yönetimi, hükümet çalışmalarını yürütmek için uygun bir yer arama girişimleri olmuştur; mesela Dâhiliye Nezareti'nin emriyle Alemdağ'ında bir köşk tespit edilmiş ancak burası merkeze çok yakın olduğu için güvenli görülmemiştir⁵³. Daha sonra Padişahın ve maiyetinin Eskişehir'e gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁴. Dâhiliye Nezareti'nin 1915 yılı Şubat sonlarına doğru hazırladığı plan uygulamaya konulmuştur. Gelibolu-İstanbul arası 150 deniz mili olduğundan düşman donanmasının Marmara'ya girmesinden 12 saat sonra, İstanbul önlerinde olaçağı hesaplanmış ve buna göre tedbirler alınmıştır.⁵⁵

Bu plan gereği Haydarpaşa Tren İstasyonu'nda iki adet tren Eskişehir'e gitmek için Hükümet'in emrinde hazır bekletiliyordu. Birinci tren Padişah ile saltanat hanedanına ayrılmıştır. Bu tren daha hızlı gitmesi için sadece üç vagon oluşacaktı. İkinci trende ise hükümet erkânı ve diplomatik temsilciler bulunacak ve bu tren Padişah'ın treninden iki saat sonra hareket edecektir. İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakasında oturan Hanedan azası, Beylerbeyi İskelesi'ne gelecekler ve orada hazır bekletilen 40 atlı araba ile

⁵¹ Hükümetin basın bülteni gibi yayın yapan **İkdam**'ın başyazısında, halkı göreve çağıran bir yaklaşımla şöyle deniyordu: İstanbul, eli silah tutan herkesçe savunulacaktı. Hükümetin basın bülteni gibi yayın yapan İkdam'ın başyazısında, Halkı göreve çağıran bir yaklaşımla şöyle deniyordu: "İstanbul'u ele geçirmek içinmiş... Sanki Edirne vilayetinde İstanbul'da bulunan ve eli silah tutan halk gelecek düşmanı hoş geldiniz diye karşılayacaktır..." yazının tamamı için bkz. **İkdam**, No: 6482, 7 Mart 1915.

⁵² Y. Hikmet. Bayur, **a.g.e.** C.III/2 s.74. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Selçuk, **Hedef Şehir İstanbul- Çankale Geçildi mi?**, İstanbul, Emre yay. 2005, s.27-71.

⁵³ S.Kani İrtem, **a.g.e.**, s.616.

⁵⁴ A.Fuat Türkeldi, **a.g.e.**, s.130.

⁵⁵ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.63.

Haydarpaşa'ya ulaştırılacaklardı⁵⁶. Ayrıca Şirket-i Hayriye'ye ait 57 numaralı Tarabya ve 61 numaralı Sultaniye vapurları gerektiğinde her an hareket edebilecek şekilde köprüde ve 26 numaralı Suhulet araba vapuru da Üsküdar İskelesi'nde bekletilmeye başlanmıştı.⁵⁷

Bu plan Padişaha sunulmuştur. Sultan Mehmet Reşat, her ne kadar “*Ben çok tarih okudum, vaktimi boşa geçirmedim bununla biliyorum ki düşman donanması boğazdan geçemez.*”⁵⁸, demiş ise de isteksiz olarak bu planı kabul edip Eskişehir'e gitmeye razı olmuştur⁵⁹, ve bu karar Sadaretçe gayet mahrem bir tezkere ile bütün saltanat hanedanı azasına haber verilmiştir.⁶⁰

Gizlice hazırlanan plana göre Hanedan azasının kadınları Padişah trenine alınmayacaklardı. Düşman donanmasının Çanakkale Boğazı'nı sıkıştırması üzerine birçok devlet erkânı ailelerini Anadolu'da çeşitli yerlere göndermeye başlamıştı⁶¹. Çanakkale'de ciddi bir savunma yapan Osmanlı Ordusu'na rağmen İstanbul'un işgale uğrama ihtimali göz önünde bulundurulmuş yönetim merkezinin Anadolu'ya taşınması için hazırlıklar yapılmıştır.

Eskişehir'de Yapılan Hazırlıklar

Osmanlı yönetim merkezinin taşınması düşünülen Eskişehir'de hazırlıklar başlamıştı. Bu çerçevede hükümet, gerekli hazırlıkları yapması için Mefruşat Müdürü Hacı Akif Bey'i Eskişehir'e göndermiştir⁶². Eskişehir'de bazı binalara Mabeyn-i Hümayun ve Hazine-i Hassa adına el konulmuş ve kiralar bir komisyonca tespit edilmiştir.

Almanların Anadolu Osmanlı Demiryolu Şirketi'ne ait olan Şimendifer Mektebi'nden 10 büyük, 5 küçük oda 28 Şubat 1915 tarihinden itibaren kiralanmıştır. Odaların aylık kira ücretleri şu şekildedir:

⁵⁶ Süleyman Kani İrtem, **a.g.e.**, s.616, Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.62,63, A.Fuat Türkeldi, **a.g.e.**, s.130.

⁵⁷ Eser Tutel, **Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası**, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s. 164.

⁵⁸ Bu sözleri, 20 Şubat 1330 (5 Mart 1915) Cuma günü selamlığa kabul edilen V. Kolordu Kumandanı Fevzi Paşa kaydetmiştir. Bkz. Nilüfer Hatemi, **a.g.e.**, C.1, s.307.

⁵⁹ A.Fuat Türkeldi, **a.g.e.**, s.130.

⁶⁰ Süleyman Kani İrtem, **a.g.e.**, s.616.

⁶¹ Ahmet İzzet Paşanın ailesini Ankara'ya göndermek için orada bir ev tedarik etmesi hakkında bkz. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, C.1, s.239, Ayrıca kadınların ve çocukların taşınmasıyla ilgili bkz. Aleksandr Jevakof, **İstanbul 1914-1923**, (Haz. S. Yerasimos), İletişim Yay., İstanbul, 1996, s.66, yine bazı kaynaklarda Dahiliye Nazırı Talat Paşa Anadolu'ya geçmek için otomobil hazırladığı yönündeki iddialar için bkz. Alan Moorehead, **a.g.e.**, s. 63.

⁶² A.Fuat Türkeldi, **a.g.e.**, s.130.

Büyük odalar (adedi):	3 Osmanlı Lirası
Küçük odalar (adedi):	1,5 Osmanlı Lirası
Toplam aylık:	37,5 Osmanlı Lirası . ⁶³

Bu binalar Eylül 1915 tarihine kadar kirada tutulmuştur. Daha sonra iade edilmiştir. Binaların teftişi, boşaltılması ve tekrar geri verilmesi esnasında bazı masraflar çıkmıştır. Bunlar kiralara eklenmiştir. Binaların kiralarnın ödenmesi zamana yayılmıştır. Düzenli bir ödeme yapılmadığı görülmektedir. Çıkan masraflarla birlikte şu tarihlerde ödeme yapılmıştır.

14 Ekim 1915	22.98 kuruş ⁶⁴
27 Ekim 1915	45.249 kuruş
26 Ocak 1916	96 lira
19 Nisan 1916	75 lira ⁶⁵
24 Ağustos 1916	130 lira ⁶⁶
03 Haziran 1917	969 kuruş 10 para ⁶⁷

Yukarıdaki verilerde de görüldüğü gibi ödenmeler 1917 yılı yarısına kadar devam etmiştir. Boşaltılırken meydana gelen hasarlar da ücretlere yansıtılmıştır.

Saray-ı Hümayûn'a Ait Eşyalar

“Hazine-i Hassa” diye bildiğimiz Padişah’ın şahsi varidat ve masrafları ilgili teşkilat⁶⁸ için 2 bina ile Saray-ı Hümayun’dan gönderilen değerli eşyalar için bir bina kiralanmıştır. Camilerden, Müzelerden ve Topkapı Sarayı’ndan bazı kıymetli eşyalar bezler içine sarılıp sandıklara konarak 27 numaralı Sahilbent, 67 numaralı Boğaziçi, 69 numaralı Kalender gibi Şirket-i Hayriye’ye ait gemilerle Sarayburnu’ndan Haydarpaşa’ya geçirilmiş⁶⁹ ve oradan üç adet vagonla Eskişehir’e taşınmıştır⁷⁰. Eşyaların taşınması yine Osmanlı Anadolu Demiryolu Şirketine ait trenlerle yapılmıştır.⁷¹

⁶³ 19.04.1916 tarihli Meclis-i Vükelâ kararına bkz. **BOA. MV. 201-69.**

⁶⁴ **BOA. MV. 199-60.**

⁶⁵ **BOA. MV. 201-69.**

⁶⁶ **BOA. MV. 203-8.**

⁶⁷ **BOA. MV. 208-50.**

⁶⁸ Arzu Terzi, “Hazine-i Hassa” **DİA.**, C.XVII, İstanbul,1998, s.137, M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.1, MEB Yay. İstanbul 1993, s.787. Hazine-i Hassa hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Arzu Terzi, **Hazine-i Hassa Nezareti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

⁶⁹ Eser Tutel, **a.g.e.**, s.164.

⁷⁰ Bu eşyaları için 2. dereceden olarak 2 bina kiralanmıştır. Sargı bezi olarak ta 300 çuval kullanılmıştır. Bkz. **BOA. MV. 200-12 (20 R. 1134).**

⁷¹ **BOA. MV. 207-69.**

Eskişehir'de binaların tespit edilmesi, kiralanması, düzenlenmesi, kiraların ödenmesi eşyaların taşınması, boşaltılması ve binaların iadesi vb. işlemlerin tümü Meclis-i Vükelâ kararıyla olmuştur. Bu konuda bizim tespit edebildiğimiz 12 adet Bakanlar Kurulu kararı mevcuttur.

Eskişehir'de Padişah'ın ve beraberindekilerin ihtiyaçlarına cevap verecek her türlü düzenlemeyi yapacak ve gerekli hazırlıkları kontrol edecek memurların geçici olarak istihdam edilmesi kararlaştırılmış ve bu memurlar İstanbul'dan gönderilmiştir⁷². Kıymetli eşyalar savaşta zarar görmemesi ve yağmalanmaması için gerekli önlemler alınmıştır. İstanbul'dan gönderilen memurlar ve tefrişat müdürünün kontrolünde tüm hazırlıklar büyük bir gizlilik içinde yapılmıştır. Ancak Padişah'ın ibadet edeceği caminin minaresi tamamlanmamıştır. Minarenin inşaatında bulunan minareci Mehmet Çavuş, Orduya alınmıştır. Bu şehirde başka minare ustası bulunmadığından Mehmet Çavuş minareyi tamamlaması için acilen geri çağırılmıştır. Kendisine Jandarma Kumandanlığı'ndan izin verilmesi konusunda Eskişehir'den İstanbul'a telgraf da çekilmiştir⁷³. Padişah'ın Camisi dâhil her türlü hazırlığın yapılması taşınmanın ciddiye alındığını göstermektedir.

Konya'da Yapılan Hazırlıklar

Hükümet merkezinin Eskişehir'e taşınması hazırlıkları yapılırken diğer alternatifler içinde hazırlıklar yapılmıştır. Mesela Eskişehir'den sonra Konya'da da bir takım hazırlıklar yapıldığına dair Mabeyn Baş Kâtibi Ali Fuad Bey, Saray-ı Hümayun'a ait bir takım değerli eşyaların Konya'ya gönderildiğini belirtmektedir⁷⁴. Süleyman Kani, "Padişahın Eskişehir'de bir müddet kaldıktan sonra Konya'ya veya Bursa'ya gidilmesi düşünülüyordu" demektedir. Bu iki kaynaktan da anlaşılacağı üzere Konya'da da bir takım hazırlıklar yapılmıştır.⁷⁵

Devlet Hazinesi Konya'ya gönderilmiştir. Hazine'nin korunmasına memur olan "Maiyeti Seniyye Bölüğü Müfrezesi"nden 10 askerin Konya'da kalması kararlaştırılıp diğer askerlerin İstanbul'a dönmeleri istenmiştir. Bu arada Konya Valisi Hazine-i Hümayun'un Konya'da korunması konusunda yerel askerlerin uygun olmadığını Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne

⁷² Geçici memurlar ve maaşları için bkz., **BOA. DH. EUM. MH.** 101-94.

⁷³ Mehmet Çavuş için 28 Şubat 1330 - 1 Mart 1331 arası izinli olması için Emniyeti Umumi'ye çekilen 14 Mart 1915 tarihli telgraf için bkz. **BOA. DH. EUM. KLH.** 5-27.

⁷⁴ A.Fuat Türkeldi, **a.g.e.**, s.130.

⁷⁵ Süleyman Kani İrtem, **a.g.e.**, s.616.

bildirmiştir⁷⁶. Sadaretin verdiği emir gereğince, muhafızlar Konya’da kalmaya devam etmişlerdir.⁷⁷

Sonuç

Sonuç olarak Eskişehir’de, Padişah için gerekli tüm hazırlıklar yapılmış ve eksiklikler tamamlanmıştır. 18 Mart 1915’de düşman donanmasının Boğazları kesin olarak geçemeyeceği anlaşılınca Padişah ve hükümetin Anadolu’ya taşınmasına gerek kalmamıştır. Saray ve çevresindeki mevcut tedirginlik yerini büyük bir sevince bırakmıştır. Hazırlanan göç planı bu sevinç içinde unutulup gitmiştir⁷⁸. Kiralanan binalar kara savaşları bitene kadar ihtiyaten boşaltılmamıştır ve hükümetçe bu süre zarfında kira bedelleri ödenmeye devam etmiştir. Çanakkale’deki tehlike bitmesiyle beraber, binalar boşaltılıp iade edilmiştir.

Çanakkale Boğazının geçilme ihtimaline karşı Osmanlı Hükümeti şehrin savunulması için askeri tedbirler yanında sivil otoriteyi güçlendirerek bir elde toplamış, iaşe için gerekli tedbirleri almış, merkez yönetimini güvenli bir yere (Anadolu’nun iç kısmına) Eskişehir’e taşımak için gerekli planları yapmış ve uygulamaya koymuştu. Bunlar Çanakkale geçilse bile savaşın devam ettirileceğinin delili olsa gerektir.

İtilâf Devletleri ise Çanakkale Savaşları’nda gerçekleştiremedikleri amaçlarını mütareke döneminde 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul’u resmen işgal ederek gerçek niyetlerini ortaya koymuşlardır.

⁷⁶ Emniyeti Umumiye, Sadaret ve Konya Valiliği arasındaki yazışmalar için bkz. **BOA. DH. EUM.** 5 Şb. 13-14 lef 1.

⁷⁷ BOA. **a.g.v.**, lef 2.

⁷⁸ Süleyman Kani İrtem, **a.g.e.**, s.621.

KAYNAKLAR

- Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, C.1, İstanbul, Nehir Yayınları, 1992.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.1, Ankara, T.İ.B. Kültür Yay., 1994.
- BARTLETT, Ellis A., **Çanakkale Gerçeği**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2005.
- BAYUR, Y. Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, K.II, 3.bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- BEYATLI, Yahya Kemal, **Siyasi ve Edebi Portreler**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1999.
- EİNTEİN, Lewis, **Inside Constantinople, A Diplomatist's Diary During the Dardanelles Expedition, April- September, 1915**, Londra, 1917.
- FELDMAN, Wilhelm, **İstanbul'da Savaş Günleri**, İstanbul, Selis Kitaplar, 2004.
- GÜLEN, Nejat, **Şanlı Bahriyemiz, Türk Bahriyesinin 200 Yıllık Tarihçesi (1773-1973)**, 2. Baskı, Kastaş Yay. İstanbul, 2001.
- HATEMİ, Nilüfer, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- İRTEM, Süleyman Kani, **Meşrutiyetten Mütarekeye (1909- 1918)**, (Haz. O.S.Kocahanoğlu), Temel Yay., İstanbul, 2004.
- İstanbul 1914-1923**, Haz. Stefanos Yerasimos, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- JEVAKOF, Aleksandr, **İstanbul 1914-1923**, (Haz. S. Yerasimos), İletişim Yay., İstanbul, 1996.
- KARAL, E.Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.
- KURŞUN, Zekeriya, "Çanakkale Muharebeleri", **DİA** C.VIII, İstanbul, 1993.
- KÜÇÜK, Cevdet, "Balkan Savaşı", **TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.V, İstanbul, 1992.
- MOORHEAD, Alan, **Gelibolu**, Çev. A. Cevat Akkoyunlu, 5.bs., Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2004.
- MORGENTHAU, Henry, **Ambassador Morgenthau's Story**, New York, 1918.

* Vesika numaraları ve süreli yayınlar metin içerisinde ayrıntılı gösterildiği için buraya alınmamıştır.

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I, Ankara, 2005.

PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.1, MEB Yay. İstanbul 1993.,

SANDERS, Liman V., **Türkiye’de Beş Yıl**, Çev. M.Ş.Yazman, İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968.

SELÇUK, Mustafa, **Hedef Şehir İstanbul- Çanakkale Geçildi mi?**, İstanbul, Emre yay. 2005.

Talat Paşa’nın Anıları, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

TERZİ, Arzu, **Hazine-i Hassa Nezareti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000

TUNCOKU, Mete, **Çanakkale 1915 Buzdağının Altı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

TUTEL, Eser, **Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası**, İletişim Yay., İstanbul, 2000.

Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, Balkan Harbi, C.II, I. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Yay., 1993.

TÜRKELDİ, A. Fuat, **Görüp İşittiklerim**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1951.

— — — — —, “Hazine-i Hassa” **DİA.**, C.XVII, İstanbul,1998.

UMAR, Ö.Osman, “Çanakkale Savaşı’nın Önemi ve Sonuçları”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S.15, İstanbul, 1998.

YALÇIN, Durmuş ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi –I**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. 2002.

ZÜRCHER, Erik J., **Savaş Devrim ve Uluslaşma**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2004.